

УДК 821.161.2.09Укр

Сікора Л.Т.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ФЕМІНІСТИЧНІ МОТИВИ В ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Анотація. У статті на основі аналізу поетичних, драматичних та прозових творів Лесі Українки прослідковано феміністичні ідеї письменниці, охарактеризовано образ української жінки в реальному житті і його відображення в літературному спадку відомої української поетеси. Здійснено аналіз праць, що досліджують постать письменниці у світовому та національному культурно-мистецькому контекстах. Зокрема, проаналізовано монографій та критичні праці таких дослідниць, як Соломія Павличко та Віра Агеєва. Простежено концепцію висвітлення та сприймання творчості Лесі Українки в сучасному літературознавстві. Крім того, у статті представлено дві різні точки зору на проблему «Леся Українка і фемінізм».

Ключові слова: фемінізм, феміністична критика, гендерні дослідження, фемінність, маску-лінність.

Sikora Liliia

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

FEMINIST MOTIVES IN LESIA UKRAINKA'S CREATIVE WORK

Summary. The development of contemporary literary criticism makes it necessary conduct an objective study and a new interpretation of the work of famous figures of Ukrainian literature, in particular women-writers. We are to rethink and analyze the reception of Lesia Ukrainka's works by domestic and foreign criticism. Despite the research interest in the life and work of the writer, her creative work requires a thorough scientific analysis from the standpoint of contemporary literary criticism. In recent years, there has been an increased interest in the reception and interpretation of the literary heritage of Lesia Ukrainka. One of the aspects of this interest is the increase of national consciousness in the intellectual environment, as well as the inadequate appreciation of the creativity of the great woman-writer. A considerable number of critical works and monographs by different researchers such as, S. Pavlychko, V. Aheiva and V. Ageeva and many others have been dedicated to the interpretation of Lesia Ukrainka's feminist ideas. The article deals with a feminist aspect in Lesia Ukrainka's creative work, the investigation of which is based upon her poetry, dramas and prose. Although Lesia Ukrainka did not become a modernist theoretician, she put the notion of feminist discourse into the centre of her theoretical reflections that manifested them in her literary works. In the investigation a great attention is given to the image of a Ukrainian woman in real life and to its reflection in the literary heritage of the prominent Ukrainian poetess. Besides, the article represents two radically different points of view on the problem "Lesia Ukrainka and feminism".

Keywords: feminism, feminist critique, gender studies, femininity, masculinity.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного літературознавства зумовлює необхідність об'єктивного вивчення та нової інтерпретації творчості відомих постатей української літератури, зокрема жінок-письменниць. **Мета даного до-**

слідження полягає в переосмисленні та аналізі рецепції творчості Лесі Українки вітчизняною і зарубіжною критикою. Незважаючи на дослідницький інтерес до життя і творчості письменниці, її художній доробок потребує ґрунтовного наукового

аналізу з позицій сучасного літературознавства. В останні роки спостерігається підвищений інтерес до рецензії та інтерпретації літературної спадщини Лесі Українки. Одним з аспектів цього зацікавлення є підвищення національної свідомості в інтелектуальному середовищі, а також не належне поцінювання творчості великої Українки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У даній розвідці маємо на меті здійснити огляд критичної літератури щодо феміністичної проблематики в художньому творі, зокрема в творчості Лесі Українки. Цікавий аспект полягає в тому, що дослідженням та аналізом даної проблематики займалися і займаються жінки-дослідниці. Згадаємо тут праці Віри Агеевої, Соломії Павличко, Тамари Гундорової, Ніли Зборовської, Оксани Забужко, монографії Лариси Мірошніченко, Олександри Вісич, Лесі Демської-Будзуляк та інші.

Зокрема, Лариса Мірошніченко у своїй книзі «Леся Українка. Життя і тексти» (2011) досліджує загалом автографи, знайомства поетеси, рукописи, тлумачить навіть окремі слова, які можуть пролити світло на вподобання Лесі Українки [7]. Леся Демська-Будзуляк у монографії «Драма свободи в модернізмі. Пророчі голоси драматургії Лесі Українки» (2009) розглядає особливості розвитку модерністського руху і місце Лесі Українки у модерністському дискурсі [5].

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток феміністичної літературної критики справедливо пов'язуються з книгою Сімони де Бовуар «Друга стаття» (написана 1946 р., опублікована 1949 р.), яка вважається класикою фемінізму. В своїй фундаментальній праці авторка торкається значного ряду проблем. Це – місце та роль жінки в історії, культурі, літературі, суспільних взаєминах, міфологія про жіночу роль і призначення, аналіз сучасного становища жінки, її сексуального життя. Саме Сімона де Бовуар першою намагається показати «особливості чоловічого трактування жіночих образів як вторинних, тобто таких, якими вони постають для стороннього спостерігача, а не для самих себе» [2, с. 16]. Вона проводить дане дослідження за допомогою аналізу творчості п'яти чоловіків-письменників – А. Монтерлана, Д.Г. Лоуренса, П. Клоделя, А. Бретона і Стендаля, які всіляко намагалися довести інтелектуальну другорядність жінок, цінність патріархальної, особливо сімейної ієрархії, вищість мужчини у фізичному коханні тощо. Сімона де Бовуар вперше спробувала розглянути художній твір у, жіночої точки зору, звернувши особливу увагу на жіночі образи і ті функції, які відводили своїм героїням автори.

Вихід «Другої статті» С. де Бовуар згодом зумовив появу цілого ряду літературно-критичних публікацій, як, наприклад, «Думаючи про жінок» (Thinking about Women, 1968) Мері Еллман, «Політика статі» (1970) Кейт Міллет, які стали відповіддю на так звану «фалічну критику» [див.: 10]. Кейт Міллет показала «глибинно-сексистське» ставлення класиків літератури ХХ століття Лоуренса, Міллера, Мейлера і Жене до жінок як до «безликого сексуального символу» [10, с. 12]. Мері Еллман довела, що сприйняття літературного твору критиком-мужчиною часто призводило до спотворення істинного значення тексту. «Однак, – пише С. Павличко, – завдання феміністичної критики полягало і полягає не просто в протиставленні себе

«фалічній критиці», а у відтворенні об'єктивної картини, об'єктивного сенсу літературного твору. Тобто феміністична критика значно ширша, ніж просто критика чоловічого повнізму і сексизму певних літературних творів» [10, с. 13]. Крім того, феміністична теорія цікавиться особливостями творчого мислення жінок-письменниць, про що йдеться, скажімо, в праці Сандри Гілберт і Сюзан Губар «Божевільні з горища. Жінка-письменниця і літературна уява дев'ятнадцятого століття» (1979).

Особливе зацікавлення жіночою літературою в Україні припадає на кінець ХІХ – початок ХХ століття і пов'язується цей процес становлення з іменами І. Франка, М. Павлика, Олени Пчілки, Н. Кобринської, Лесі Українки, О. Кобилянської, Л. Яновської. Але лише Наталя Кобринська сповідувала у чистому вигляді те, що потім стали називати фемінізмом. Будучи однією з перших феміністок у Галичині, вона разом з поетесою Юлією Шнайдер (У.Кравченко), Климентиною Попович-Боярською, Євгенією Ярошинською й іншими стала піонеркою жіночого руху. Завдяки Наталі Кобринській та Олені Пчілці в українській літературі прозвучав «інтелігентний жіночий голос, а разом з ним феміністична ідея» [9, с. 70]. Особлива роль у становленні філософії жіночності належала і Г. Сковороді, хоча він писав не стільки про жінку, як про жіноче «світове начало». У своїх творах він ніби наділяє Біблію фемініними рисами, подаючи її в образах матері, вдови, але найчастіше – в образі «нареченої», «красуні» [14, с. 52], у чому прослідковувалася містично-кабалістична традиція.

Зацікавлення феміністичною теорією зростає і сьогодні. На сучасному етапі розвитку українського літературознавства актуалізація феміністичних ідей відбувається завдяки дослідженням Віри Агеевої, Соломії Павличко, Ніли Зборовської, Тамари Гундорової, Оксани Забужко [див. відповідно: 1; 4; 10], які вважаються теоретиками феміністичної критики. Гендерні та жіночі дослідження проводяться в науково-дослідних центрах, першим серед яких став Київський Центр Гендерних Студій, який існує в Інституті літератури. Однак не варто забувати, що проблема фемінізму в українському літературознавстві порушувалась на високому теоретичному рівні і раніше; згадаємо хоча б думки Сергія Єфремова щодо цього [див.: 6].

Говорячи про нову хвилю зацікавлення жіночою проблематикою, маємо також на увазі нове прочитання літературних творів таких українських письменниць, як Ольга Кобилянська, Марко Вовчок, Леся Українка тощо. Зауважу, що постать і творчість Лесі Українки стали особливим предметом феміністичної критики.

Леся Українка народилася й виховувалася у високоосвіченій дворянській родині. Батько письменниці, Петро Антонович Косач, був добре обізнаним з вітчизняною і світовою літературою і навіть пробував себе в красному письменстві. Мати, Ольга Петрівна, з родини Драгоманових, письменниця Олена Пчілка прищеплювала дітям любов до рідного слова, дбала про їх всебічну освіту і глибокі знання, була «продуцентом національно-етнографічних зацікавлень» [11, с. 40]. Значний вплив на формування інтелектуального кругозору Лесі Українки мав її дядько Михайло Драгоманов, відомий учений і громадський діяч, про що читаємо в її листі до Ольги Кобилянської: «...дядька Драго-

манова ... вважаю своїм вчителем, бо дуже багато завдячую йому в моїх поглядах на науку, релігію, громадське життя і т. ін.» [12, с. 117]. Однак, модерністський дискурс у творчості Лесі Українки формувався повільно, через складність становлення жінки-письменниці в патріархальному суспільстві. Хоча можна твердити, що Лесі Українці, яка вишла з високоінтелектуальної літературної родини, це далось легше, ніж її сучасникам. Саме вона впевнено вжила слово «модернізм» у значенні художнього напрямку в своїй доповіді «Малорусские писатели на Буковине», виголошеній наприкінці 1899 р. в Київському науковому товаристві. Зазначена стаття Лесі Українки про письменників Буковини посідає чільне місце в українській критиці завдяки полеміці, в яку вона вступила і яка точилася навколо постаті Ольги Кобилянської. На той час, як відомо, Ольга Кобилянська вже була авторкою двох феміністичних повістей і ряду оповідань, які дуже імпресивні Лесі Українці. Можливо ця підтримка і розуміння стали в майбутньому причиною зближення двох великих українських письменниць.

У своїй монографії «Дискурс модернізму в українській літературі» Соломія Павличко пише про надто близьке емоційне «товаришування» Лесі Українки та Ольги Кобилянської, що воно постає таким очевидним зі сторінок їхнього листування. Зауважу, що, на жаль, збереглися тільки листи Лесі Українки до Ольги Кобилянської і лише один лист Ольги Кобилянської до Лесі Українки.

Соломія Павличко, звертаючи увагу на певні свого роду феміністичні проблеми даних стосунків, так коментує цю ситуацію: «Сексуальна анархія, або підхід від традиційної сексуальності, приводить до анархії текстуальної. Всі листи написані не від першої, а від третьої особи й виключно в чоловічому роді. Чоловічий рід пов'язаний передовсім із граматичною формою тих імен, якими називали себе кореспондентки: «хтось» і «хтось» або «хтось білий» (Леся Українка) і «хтось чорненький» (Ольга Кобилянська)» [9, с. 83–84]. Важливим видається і такий висновок Соломії Павличко: «Листи були втіленням мрії про любов, яка не зреалізувалася в їхньому житті повною мірою лесбійською фантазією, для якої дають підстави й щоденники Кобилянської, і її попередні твори» [9, с. 86]. Гадаю, що дослідниця мала на увазі особисті драми в стосунках з чоловіками обох письменниць, заперечення ними патріархальних устроїв, що в свою чергу призводило до сімейних конфліктів.

Причиною непорозуміння з батьками також стає небажання Лесі та її молодшої сестри Ольги взяти церковний шлюб. Вони вважають принизливим для жінки вінчальний обряд, який передбачав цілковиту покору чоловікові і довічне йому служіння. Правоту своїх переконань Леся намагалася відстояти в бесідах з матір'ю, яка ніяк не погоджувалася прийняти факт неформального шлюбу дочки Ольги. І це їй, деякою мірою, вдається [1, с. 88]. Проте згодом, під тиском часу і умовностей, самій Лесі довелося поступитися. Але свою поступливість вона пояснює лише турботою про Климента Квітку: «Справді, стільки вимучившись, як я за сей рік, може, навіть Галілеєве одречення можна зробити, бо така людина більше не видержить, ніж її сила дозволяє, та й то, якби річ була тільки в мені, то може б, я й видержала ще, але наражати Кльоню на дальшу турботу

я вже не могла, се занадто страшно. Сподіваюсь, що тепер матимем спокій хоч від людей, коли не від іншого чого» [1, с. 88–89].

Всі ці життєві перипетії значною мірою спричинилися до емоційного зближення Лесі Українки та Ольги Кобилянської, про що недвозначно йдеться в вище наведених уривках з листів. Листування Лесі Українки та Ольги Кобилянської можна трактувати як унікальний приклад «одвертості жіночого саморозкриття, виняткове у своїй інтимній щирості свідчення дружби жінок-письменниць, яка уможливила руйнування узвичаєних і ... стильових стереотипів» [1, с. 83–84]. Для саморозкриття та вираження своєї неприхованої приязні та ніжності, як зазначалося вище, адресатки виробили свою мову і особливий стиль звертання в третій особі («хтось», «хтось білий», «хтось чорненький»). Але не варто шукати лише любовного дискурсу в листуванні Лесі Українки та Ольги Кобилянської. Вчитуючись в інші листи Лесі Українки до своєї посестри по перу, важко не помітити віру у творче самоствердження, торжество таланту Ольги Кобилянської, не зважаючи на всі перепони, нав'язані жінці суспільством: «...хтось дуже розуміє когось і через те і капає когось дуже і зовсім не жалує, бо знає, що хто має силу ходити по гострім камінні, то завжди переїде по ньому до чогось високого, до вищого, ніж звичайно можна дійти рівними та гладкими стежками. А хтось має силу, хтось може. О, я ніколи не забуду, як хтось писав новелу в сі остатні дні перед виїздом когось з Чернівців, – коли хтось так робить, то хтось багато може і буде могти, і не загине, а зірве собі золоту зірку і цвіт папороті з землі і буде знати те, чого багато-багато інших людей не знають» [1, с. 85].

Характеризуючи феміністичні ідеї Лесі Українки, важко одразу вказати на їхню очевидність у творах чи переконаннях поетеси. Будучи противницею всякого тенденційного мистецтва, поетка намагалася позбутися «одвертої заангажованості навіть і щодо феміністичної проблематики у власних творах». З точки зору С.Павличко у поглядах Лесі Українки виділяються дві головні позиції: з одного боку, вона говорить про природність феміністичної ідеї, яка не потребує доказів, з іншого, – вказує на досить сумний стан жіноцтва і потребу боротьби [9, с. 74]. Скажімо, всі образи драматичних творів Лесі Українки представляють тему жіночої трагедії: зради щодо жінок, жіночої самотності, жіночого патріотизму, жіночої драматичної відданості істині [9, с. 74].

Інтимні ліричні твори Лесі Українки, сповнені так званими феміністичними мотивами, образами, глибоким драматизмом і сумом. Вони хвилюють читача своєю щирістю, глибиною справжнього почуття притаманного лише людині. Леся Українка зуміла передати найінтимніші пориви жіночої душі, найпотаємніші сторони жіночої психіки, зворушливої ніжності. Зокрема, у вірші «Жіночий портрет», поетка втілює своє розуміння патріархального шлюбу, який є не чим іншим, як актом купівлі-продажу, коли з "голоду серця" жінка стає невольницею свого чоловіка:

*Не тіло ти, а душу продала,
свій хист і розум віддала в неволю,
у каторгу довічну завдала, -
і гірко, й солодко тобі до болю.*

Аналогічні мотиви жіночої покірливості, терплячості та самозречення на угоду чоловікові простежуються у «Східній мелодії».

Серед інших творів інтимної лірики, співзвучних варіаціям на тему жіночої самотності і самовідданості назву «Єврейські мелодії», «О знаю я багато ще промчить...», «Не дорікати слово я дала». Різні аспекти феміністичної проблематики Леся Українка втілює в ряді жіночих образів, як, наприклад, Ніобея, Офелія, Беатріче, Жанна д'Арк та інші.

Характеризуючи драматичні твори Лесі Українки, не можна не зауважити той факт, що мало хто з дослідників розглядав драматургію поетки в феміністичному світлі. Зокрема, ні українські, ні російські критики і дослідники творчості Лесі Українки навіть і не намагалися поставити «Блакитну троянду» в контекст феміністичних ідей. Твір майже одноставно визнали творчою невдачею авторки. П'єсу називали «дамською», докоряли за «безнадійний песимізм та безоглядний розпач», вказували на композиційні погрешності тощо [1, с. 91]. Але ніхто не зауважив серйозність і зрілість феміністичних переконань авторки, для якої фемінізм вже тоді був однією з найважливіших рис модерної культури. Практично жоден критик не звернув уваги на феміністичне трактування кохання, шлюбу, питань жіночої освіти, жіночих і «нежіночих» суспільних ролей і занять, про що наголошує Віра Агеева в своїй монографії «Поетеса зламу століть» [див.: 1]. Цінним у п'єсі видається звернення Лесі Українки до проблеми жіночого божевілля (тема психічного здоров'я чи нездоров'я жінки, її божевілля згодом розглядаються і ще в декількох творах авторки, як, наприклад, «Кассандра», «Камінний господар», «На руїнах», «Одержима» тощо). Причиною хвороби, вважає лікар Проценко може стати грамотність жінок і їх відмова від подружнього життя, бо «між одружніми людьми менше буває нервових і душевних хвороб. Спокійне, впорядковане життя – найкращий лік проти всяких справжніх і можливих хвороб» [1, с. 106]. В словах лікаря простежується концепція тогочасної медицини щодо жіночого божевілля. Американська дослідниця фемінізму Елейн Шовалтер охарактеризувала період між 1870 роком та Першою світовою війною «золотим віком істерії» як хвороби, буквально нав'язуваної тодішньою психіатрією, а згодом психоаналізом саме жінкам, особливо жінкам, які мали зухвалість втручатися в чоловічу царину, займатися літературою, мистецтвом, творчістю [1, с. 106]. Божевілля головної героїні п'єси Люби Гошчинської можна трактувати як своєрідну втечу жінки, яка не знайшла для себе інших «жіночих» ролей.

Основним конфліктом наступного драматичного твору «Камінний господар» знову стає інакшість і неспівпадання жіночих і чоловічих цінностей, вторинність фемінного існування в патріархальному суспільстві, підпорядкування власної жіночої долі чоловічим потребам та інтересам. У п'єсі Леся Українка протиставляє дві жіночі постаті – Анну, яка терпляче несе свій хрест, та Долорес, яка ціною тяжкої жертви змогла подолати силу патріархальних традицій. У своєму листі до О. Кобилянської Леся Українка так охарактеризувала ці типи жінок: «Шкода мені теж, що я не вміла поставити Долорес так, щоб вона не здавалась блідою супроти Донни Анни, – се не

було моїм заміром, і я навіть якийсь час вагалася, хто має бути справжньою героїнею драми – вона чи Донна Анна, і дала перевагу Анні не з симпатії (Долорес ближча моїй душі), а з почуття правди, бо так буває в житті, що такі як Долорес, мусять відходити в тінь перед Аннами і стають жертвами, – власне не Дон Жуанів, а власної своєї надлюдської екзальтації. Се тип, мучениці природженої, що все мусить гинути розп'ята на хресті, хоч би мала сама себе на той хрест прибити, коли бракує для того катівських рук. Якби не було Дон Жуана, то знайшлося би щось інше, для чого вона б «душу розп'яла і заколола серце», бо там, де Анна могла б уже бути щасливою, Долорес ще б таки не знайшла свого святого Граалю, а се тому, що над нею ніщо «камінне» не має влади, і всі ті усталені форми життя, яким нарешті таки покорила гorda Анна саме тоді, як їй здавалось, що вона опанувала своєю долею, ті форми не покорила б ніжноупертої вдачі Долорес» [1, с. 120–121].

Дон Жуан в трактуванні Лесі Українки не подібний до інших своїх літературних прообразів (маємо на увазі твори Гофмана, Мольєра, Моцарта, Граббе, Мюссе, Байрона, Пушкіна). Він наділений привабливими рисами, тримається гордо і невимушено. Він прагне волі і не визнає будь-якої залежності. Спершу Дон Жуан хоче вирятувати з «камінної одежі» Донну Анну, і тільки тоді для них почнеться воля. Але Анна по-своєму розуміє волю: для неї – це насамперед влада. У стосунках з Дон Жуаном Анна бере на себе чоловічу роль, репрезентуючи чоловічі якості й інтереси. Вона сповідує культ сили, влади, зброї, боротьби. Поборений жінкою спокусі владою піддається врешті й Дон Жуан. Він добровільно погоджується прийняти суспільні кайдани, які все життя розривав. Дон Жуан стає жертвою власних тендерних стереотипів, традиційних уявлень про лицарську, чоловічу честь як перш за все служіння жінці [1, с. 126]. Дійсно, він був сильний і щасливий по-справжньому, поки йшов за щирим покликом свого серця.

Серед камінного царства егоїзму і честолюбства вирізняється своєю чистотою і одержимістю жертвоністю Долорес. Вона давно самовідданно любить Дон Жуана, але любов ця безнадійна, без взаємності. Ціною остаточного самозречення Долорес здобуває прощення для свого коханого у влади, а сама іде в монастир. Хоча жертва Долорес виявилася, на перший погляд, марною (вона не змінила поведінки Дон Жуана), вона в кожному разі не була марною для неї самої. Долорес здійснила власну віру про самопосвяту в коханні і стверджує своє почуття у Слові через сакралізацію його, через молитовне звернення до Бога [1, с. 131].

Феміністичні мотиви, наголошення відмінності жіночого і чоловічого світосприйняття, розкриття патріархальних стереотипів, вторинності традиційно жіночих суспільних ролей знаходимо в ще одному драматичному творі Лесі Українки «Кассандра». Основою драми став античний міф про троянську царівну Кассандру, яку закоханий Апполон наділив даром пророцтва. Але, зневажений Кассандрою, зробив так, що її віщуванням ніхто не вірив. Оточення царівни сприймає її пророчий дар як прокляття богів, одержимість і благає богів відібрати їй мову. Правоту Кассандри доводить лише кров і смерть. Будучи протівницею насильницького шлюбу, Кассандра

провіщає біду Ономаєві, який задля власної забаганки, веде лідійців на загибель, щоб купити собі дружину всупереч її волі.

Кассандра застерігає, що добро не може поставити зі зла й насилля, з кровопролиття й помсти, любов і злагода не можуть утвердитися на крові. Вона вважає, що все здобує, завойоване насильством, мало що варте. Її не зваблюють ні слава, ні влада, ні гроші. А ще більше вона прагне зрестися патріархального «гінекею», до якого вона просто не належить. Кассандра відкидає роль берегині родинного вогнища, за що їй дорікають «не жіночністю». Відмовившись від жіночих пріоритетів, Кассандра цілком не претендує на місце в чоловічій ієрархії. Відкидаючи і чоловічі, і жіночі патріархальні цінності (меч і прядку), Кассандра залишається цілковито самотньою і своєю смертю утверджує неможливість пристосування.

Цікавими для інтерпретації видаються образи інших міфічних жінок: Клітемнестри, яка згодилася пожертвувати власною дочкою Іфігенією задля перемоги в Троянській війні та Гелени (Слени), яка стала причиною війни неминуче погибельної для Трої. Для Кассандри Клітемнестра – взагалі поза категоріями, якими визначається людська істота: вона навіть «і не жінка» [1, с. 151]. Щодо Гелени, то вона не варта жертв, про що говорить. Кассандра в розмові з Ономаєм, бо збройне суперництво за володіння жінкою – безславне й негідне і є ознакою патріархальних культур. Таким чином, жіноче сприймання, жіночий погляд на речі, врешті, жіночий голос визначальні у поліфонії твору [1, с. 158].

Досліджуючи феміністичний аспект творчості Лесі Українки, важко залишити поза увагою твори, які репрезентують середньовічні мотиви («Осіньна казка», «Ізольда Білорука»). Епоха лицарства і обожнювання прекрасної дами є, на думку Лесі Українки, не чим іншим, як трохи облагородженим приниженням і поневоленням жінки. Сімона де Бовуар писала: «Ця войовнича цивілізація здатна була лише зневажати жінку. Для лицаря кінь становив значно більшу цінність, ніж «дама серця» [3, с. 99]. Інша дослідниця, Кейт Міллет, говорить, що лицарство є "своєрідною грайливою компенсацією, що дозволяє залежній жінці бодай про людське око зберегти свою гідність» [5, с. 70].

Не лише поезії та драматичні поеми Лесі Українки можна трактувати з точки зору феміністичної критики. Проблема жінки і її роль в патріархальному суспільстві розглядаються та інтерпретуються і в прозових творах поетки. Це – новели, які зображають інтелігентних героїнь, яким важко вжитися в обмежених рамках патріархального жіночого побуту і жіночого існування. Ряд новел можна назвати «жіночими» психологічними студіями [1, с. 187], в яких укладання церковного (патріархального) шлюбу трактується як принизливий для жінки акт купівлі-продажу (Жаль, Приязнь). Сюжетною основою кількох новел і оповідань є також проблема незалежності жінки у шлюбі. Найвиразніше про це йдеться в оповіданнях «Пізно», «Ненатуральна мати», «Враги», «Розмова». Точка зору жінки тут завжди переважає і висвітлює неочікувані ракурси звичайних, побутових ситуацій.

Таким чином, як і в драматургії та поезії Лесі Українки, так і в її прозових творах простежується

певний феміністичний дискурс, який гармонійно вплітався у вінок тогочасних модерністських пошуків. І хоча Леся Українка не стала теоретиком модернізму, вона поставила це поняття в центр своїх теоретичних роздумів, які проявилися в її художніх творах. Її твори, як і твори Ольги Кобилянської, засвідчили кризу маскулітності, архаїчність патріархальних устроїв тощо, про що зокрема йдеться в монографіях С. Павличко та В. Агеєвої.

Треба зауважити, що в сучасному літературознавстві існує кардинально протилежна точка зору щодо присутності феміністичних мотивів у художньому спадку Лесі Українки. Для прикладу, свій «не феміністичний» погляд на творчість української письменниці репрезентує Лукаш Скупейко в статті «Леся Українка і фемінізм» [див.: 11]. Послугуючись деякими біографічними, історико-літературними та художніми матеріалами, він всіляко намагається довести абсурдність проблеми «Леся Українка і фемінізм». На його думку, ні домашнє виховання, ні родинні традиції Косачів – Драгоманових не могли спричинитися до феміністичних настроїв молоді Лариси Косач. Більше того, автор статті не-двозначно заперечує будь-які прояви феміністичних настроїв й Олени Пчілки, матері майбутньої поетеси. Читаємо: «Не можна заідеологізувати «жінок Косач» у захопленні фемінізмом і тоді, коли мовиться безпосередньо про жіночий рух. У... «Автобіографії» Олени Пчілки увага акцентується на іншому – на розвитку національних настроїв серед українського, зокрема галицького, жіноцтва. Під час першої поїздки за кордон 1872 р. письменниця за дорученням М. Драгоманова зустрічалася у Відні з галичанками, серед них – і з Софією Окуневською, яка справила на неї «вражіння високо інтелігентної, захопленої вищими інтересами жінки. Я побачила, – писала Олена Пчілка, – що й поміж жіноцтвом галицьким є течія національних настроїв» [11, с. 41]. Але хіба дані висловлювання не свідчать про схиляння Олени Пчілки до феміністичних настроїв? Очевидно інший тип втілення феміністичного руху в житті: не через творчість, а через суспільну діяльність, спрямовану в русло національно-визвольного руху.

Аналізуючи позицію Лесі Українки в цьому ж питанні, Л. Скупейко, перш за все, намагається довести скептицизм письменниці щодо суті, місця й ролі феміністичної «квестії» в культурному, інтелектуальному та естетичному процесі. Його доводи ґрунтуються на скептичному ставленні Лесі Українки до спроб Наталі Кобринської публікувати суто жіночі видання, вважаючи їх надто вузькими. Критикуючи «підчеркнуто жіноче» видання «Дрібної жіночої бібліотеки», Лесі Українці лише йшлося про рівноправність та паритетність жіночої присутності в культурі як такої. Вона вважала, що суто жіночі видання лише б підкреслювали підлеглість і колоніальний статус «жіночої» літератури як літератури культурної меншини [11, с. 82].

Характеризуючи творчість Лесі Українки взагалі і жіночі образи в її драматургії зокрема, Л. Скупейко знову в деякій мірі заперечує своє нефеміністичне бачення феміністичних настроїв письменниці: «її жінки (як, до речі, й чоловічі образи) ніколи не зациклюються на собі, не замикаються в особистій емоційній, тілесній, інте-

лектуальній шкаралупі, а постійно намагаються подолати власну суб'єктивну обмеженість, зокрема й специфічно жіночу. їм властиві найглибші й найвищі людські думки, почуття і пристрасті. Вони постають як характери, які силою свого духу і переконання можуть стати супроти всього людства, супроти цивілізації, стати, якщо хочете, поруч або й над Месією» [11, с. 42]. З цими думками дослідника важко не погодитися.

Більшість жіночих образів Лесі Українки – жінки сильні, вольові, які зуміли протистояти традиційним патріархальним устроєм, зберігаючи свою жіночність та свій «жіночий колорит». Але Л. Скупейко не вбачає (чи не хоче вбачати) в цьому «якогось специфічного жіночого, феміністичного підтексту» [11, с. 42]. Його твердження про те, що це – лише «образи, створені жінкою, і ... ніщо жіноче їм не чуже» [11, с. 42] видається не досить переконливим.

Єдине, в чому можна погодитися з автором статті, дещо перефразувавши його кінцевий висновок, то це в подальшому вивченні та аналізі текстів Лесі Українки, в яких дослідники різних епох намагаються відшукати якісь нові «ізми» і довести право на їхнє існування та трактування в творчому надбанні великої української письменниці.

Висновки і пропозиції. Отже, охарактеризувавши критичні статті й літературознавчі дослідження різних років, а також творчість Лесі Українки в цілому, приходимо до висновку про важливість дослідження та нової інтерпретації феміністичної проблематики у творчості письменниці, продовження наукового дискурсу переосмислення і перепрочитання творчого доробку Лесі Українки, що уможливить позбутися стереотипів у сприйнятті життя та творчості Великої української письменниці.

Список літератури:

1. Агеева В.П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: [монографія] / В.П. Агеева – К., 1999. – 264 с.
2. Агеева В. Філософія жіночого існування / В.П. Агеева / Сімона де Бовуар. Друга стаття: У 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 5–21.
3. Бовуар, де С. Друга стаття: У 2 т. / Сімона де Бовуар – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – 390 с.
4. Гендер і культура : [збірник статей / за ред. В. Агеевої, С. Оксамитної] – К.: Факт, 2001. – 224 с.
5. Демська-Будзуляк Л. Драма свободи в модернізмі. Пророчі голоси драматургії Лесі Українки: [монографія] / Леся Демська-Будзуляк. – К.: Академвидав, 2009. – 184 с.
6. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К.: Femina, 1995. – С. 513–515.
7. Міллет К. Сексуальна політика / Кейт Міллет. – К.: Основи, 1998. – 619 с.
8. Мірошніченко Л. Леся Українка. Життя і тексти / Передмова Михайлини Коцюбинської / Лариса Мірошніченко. – К.: Смолоскип, 2011. – 264 с.
9. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: [монографія] / Соломія Павличко. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
10. Павличко С. Чи потрібна українському літературознавству феміністична школа? / Соломія Павличко. – Слово і час, 1991. – № 6. – С. 11–29.
11. Скупейко Л. Леся Українка і фемінізм (нефеміністичний погляд) / Лукаш Скупейко // Урок української. – 2000. – № 1. – С. 40–42.
12. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. / Леся Українка – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 2. – 368 с.
13. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах / Іван Франко – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 31. – 596 с.
14. Рябов О.В. Русская философия женственности [монографія] / Олег Вячеславович Рябов. – Иваново: Юнона, 1999. – 360 с.

References:

1. Aheieva V.P. Poetesa zlamu stolit. Tvorchist Lesi Ukrainky v postmodernii interpretatsii [Lesia Ukrainka's creative work in post-modern interpretation]: [monohrafiia] / V.P. Aheieva – K., 1999. – 264 s.
2. Aheieva V. Filosofiia zhinochoho isnuvannia [The philosophy of feminine existence] / V.P. Aheieva / Simona de Bovuar. Druha stat: U 2 t. – K.: Osnovy, 1994. – T. 1. – S. 5–21.
3. Bovuar de S. Druha stat [The second sex]: U 2 t. / Simona de Bovuar – K.: Osnovy, 1994. – T. 1. – 390 s.
4. Hender i kultura [Gender and culture] : [zbirnyk statei / za red. V. Aheievoi, S. Oksamytnoi] – K.: Fakt, 2001. – 224 s.
5. Demska-Budzuliak L. Drama svobody v modernizmi. Prorochi holosy dramaturhii Lesi Ukrainky [The drama of freedom in modernism. Prophetic voices of Lesia Ukrainka's dramatic art]: [monohrafiia] / Lesia Demska-Budzuliak. – K.: Akademydav, 2009. – 184 s.
6. Iefremov S. Istoriia ukrainskoho pysmenstva [The history of Ukrainian writing] / Serhii Yefremov. – K.: Femina, 1995. – S. 513–515.
7. Millet K. Seksualna polityka [Sexual policy] / Keit Millet. – K.: Osnovy, 1998. – 619 s.
8. Miroshnychenko L. Lesia Ukrainka. Zhyttia i teksty [Lesia Ukrainka. Life and texts] / Peredmova Mykhailyny Kotsiubynskoi / Larysa Miroshnychenko. – K.: Smoloskyp, 2011. – 264 s.
9. Pavlychko S. Dyskurs modernizmu v ukrainskii literatury [The discourse of modernism in Ukrainian literature]: [monohrafiia] / Solomiia Pavlychko. – K.: Lybid, 1999. – 447 s.
10. Pavlychko S. Chy potrebna ukrainskomu literaturoznavstvu feministychna shkola? [Do Ukrainian literature studies need a feminist school?]/ Solomiia Pavlychko. – Slovo i chas, 1991. – № 6. – S. 11–29.
11. Skupeiko L. Lesia Ukrainka i feminizm (nefeministychnyi pohliad) [Lesia Ukrainka and feminism (a non-feminist view)] / Lukash Skupeiko // Urok ukrainskoi. – 2000. – № 1. – S. 40–42.
12. Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv: u 12 t. [A collection of works in 12 volumes] / Lesia Ukrainka – K.: Naukova dumka, 1978. – T. 2. – 368 s.
13. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50-ty tomakh [A collection of works in 50 volumes/ Ivan Franko. – K.: Naukova dumka, 1981. – T. 31. – 596 s.
14. Riabov O.V. Russkaia fylosofyia zhenstvennosti [The Russian philosophy of femininity] [monohrafiia] / Oleh Viacheslavovych Riabov. – Yvanovo: Yunona, 1999. – 360 s.